

УДК 930.1:[355:61]«1941/1945»

© Володимир СІРОПОЛ

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941 – 1945 рр.)

Систематизовано основні публікації, що виходили на шпальтах «Военно-медичного журналу» і були присвячені проблематиці медичного забезпечення за час функціонування журналу від 1941 до 2012 рр., проведено їхню бібліографічну систематизацію; проаналізовано наукові дискусії учених на сторінках часопису; простежено еволюцію поглядів у межах проблем радянської військової медицини 1941 – 1945 рр.; визначено найбільш пріоритетні напрями в дослідженнях на шпальтах видання; представлено тенденції розвитку радянської та сучасної історіографії на сторінках «Военно-медичного журналу» на різних етапах його виходу у світ.

Ключові слова: Червона армія, Велика Вітчизняна війна, історіографія, військова медицина, медичне забезпечення, «Военно-медичний журнал», епідеміологія, польова хірургія, польова терапія, санітарія.

(Закінчення)

У першій половині 1980-х рр. простежується актуалізація медичних тем, зокрема різних видів поранень та спеціалізованої медичної допомоги. Вагомий внесок у популяризацію цієї тематики зробили В. Бабін, В. Волков, В. Шиляєв, М. Костров та ін. [3 – 7; 36]. На тлі дослідження специфічних напрямів у системі медичного забезпечення вагоме місце посіли питання про військову хірургію, терапію, військову гігієну та епідеміологію. Характерною рисою праць цього сегменту став аналіз головних досягнень і труднощів, з якими зіткнулися медики в ході Великої Вітчизняної війни. У них визначено вузлові моменти та етапи становлення військової хірургії й терапії. Гігієністи вказували на недостатність методологічної бази лабораторних досліджень. Ці та інші аспекти розглядаються в статтях Т. Позивая, В. Агафонова, П. Курпіти, М. Молчанова, Ф. Комарова та інших авторів [52; 1; 2; 42; 35].

Значна увага на сторінках журналу приділялася питанням евакуаційних можливостей транспортної системи в ході етапування поранених і хворих

бійців. Саме в цей час радянська історіографія поповнилася публікаціями, у яких визначено місце авіації у транспортуванні поранених і хворих бійців, що, на переконання Я. Дівіна та Г. Шерешкова, на початку війни не використовувалася на повну потужність [24]. Ф. Іванькович, Г. Барановський, Г. Капітонов та О. Ходорков у своїх працях простежили особливості транспортування поранених залізничним і морським транспортом. Однак фрагментарність залучених відомостей у цих текстах визначила обмежений характер публікацій, що завадило дослідникам зробити ґрунтовні висновки [31; 8; 9; 65].

Заслугою журналу є розробка тематики матеріального та медикаментозного забезпечення, що популяризувалася в радянській історіографії саме в цей період. У цій спеціалізованій ніші публікують свої статті В. Тюрін, К. Тіманьков, О. Воронков, Є. Борисова, О. Степанова, В. Лапін та ін. [63; 63; 13; 43 – 45]. У статтях характеризуються види майна та шляхи їхнього постачання медичними й інтендантськими службами діючої армії на різних ділянках фронту.

Значний інтерес для науковців становила діяльність військових шпиталів на всіх етапах евакуації. Іманентною ознакою багатьох публікацій у цій тематичній ніші стали історико-партійні акценти й сюжети, а також героїзація життя військових медиків, що особливо яскраво виявилось у статтях Д. Кувшинського, Ф. Сатрапінського, М. Кузьміна, І. Юрова, В. Бородіна та ін. [39; 53; 54; 41; 70; 14].

Із приходом до влади Л. Брежнєва домінуючою у публікаціях стала провідна роль Комуністичної партії в налагодженні роботи медичних служб Збройних сил. На сторінках «ВМЖ» з'являється чимало матеріалів, у яких партійні органи виступають окремим об'єктом дослідження, а внесок медиків у боротьбу з ворогом відсувається на периферію. Типовими зразками таких текстів є повідомлення О. Бережняка, В. Гаценка, К. Федорова, П. Ісаєва та Д. Кузнецова [40; 17; 64; 32]. Лише окремі статті М. Яковлева, М. Іванова, Я. Капилевича, В. Селіванова, Є. Селіванова, С. Білого, Г. Шерешевського були менш пронизані ідеологічними штампами й увага в них концентрувалася на головних здобутках і характерних недоліках, притаманних діяльності військових лікувальних установ у 1941 – 1945 рр. [72; 29; 30; 33; 56; 57; 12; 69].

З другої половини 1980-х рр. можна констатувати поживлення дослідження проблем медичного забезпечення на українських фронтах. Серед перших досліджень, що стосувалися питань медичного забезпечення радянських військ під час визволення України, – публікація О. Лобастова та Л. Зільберберга [47]. Проблематика шпитальних баз у бойових операціях, що панувала в працях 1960 – 1970-х рр., поступово відходить на задній план. Водночас починають активно досліджуватися питання про санітарні втрати у Великій Вітчизняній війні. Завдяки зусиллям В. Селіванова, О. Лобастова, І. Чижа, А. Георгієвського, В. Крутова, С. Зюзгіна, В. Пономаренка, В. Цветкова, Л. Зильберберга та В. Чмутова цей важливий сегмент наукового пошуку зі спорадичних екскурсів перетворився на важливий вектор наукових студій [19 – 21; 28; 34; 46; 48 – 50]. Така актуалізація цього питання, на нашу думку, викликана зняттям табу на окремі

теми військової історії, полегшенням доступу до архівосховищ і демократизацією радянського суспільства, що розпочалася з другої половини 80-х рр. ХХ ст. Ці процеси заклали початок новітнього етапу історієписання. На початку 1989 р. виходить знакова стаття А. Георгієвського, В. та Є. Селіванових, які, аналізуючи фундаментальні праці радянської доби, прагнуть критично оцінити надбання «доперебудовної» історіографії, визначити її основні прогалини [18]. Поява такого роду публікацій на сторінках «ВМЖ» засвідчила намагання дослідників зваженіше й об'єктивніше підійти до осягнення місця та ролі медичної служби Червоної армії в боротьбі проти агресорів. Тогочасним статтям притаманне суттєве розширення джерельної бази, що дало змогу дослідникам глибше розглянути особливості медичного забезпечення. Так, у матеріалах С. Белова, О. Шевцова, О. Яковлева та М. Войтенка на основі нових архівних документів з'ясовано причини невдач і недоліків у діяльності медичної служби радянських Збройних сил [10; 11; 67; 71; 16].

Однак, незважаючи на спроби змін методологічних орієнтирів наприкінці 1980-х рр. і зняття табу на окремі сюжети з історії військової медицини, партія все ще мала вплив на формування дискурсу в цій галузі фундаментальних знань. Одним із проявів цієї історіографічної традиції залишалися романтизація, глорифікація і героїзація подій воєнної доби. Загалом у післявоєнний період «ВМЖ» став справжньою ареною апробації наукових напрацювань з історії військової медицини на досвіді подій Великої Вітчизняної війни. Матеріали часопису слугували підґрунтям для написання низки монографій та дисертацій, які вводили до наукового обігу потужний масив джерел і сприяли виведенню досліджень у цьому тематичному полі на новий рівень.

Розпад Радянського Союзу позначився на всьому суспільному житті країн пострадянського простору, зокрема й на науковій сфері. Власне, з 1991 р. розпочинається новітній етап в історієписанні. Нову якість матеріалів, оприлюднених на сторінках журналу в 1990-ті рр., забезпечили трансформація методологічних підходів, оновлення дослідницького інструментарію, введення до наукового обігу ще не вивчених джерельних пластів. Зокрема, учені за рахунок значного розширення джерельної бази й використання нових методичних прийомів, особливо в питанні обробки та аналізу статистичної інформації, встановили невідповідність даних у працях радянської доби та заявили про критичний підхід до вивчення цієї теми. Яскраво ілюструють ситуацію, що склалася, статті В. Крутова, С. Зюзгіна, В. Пономаренка, В. Цветкова, у яких простежується дублювання в офіційних документах, що створювало вкрай несприятливе поле для об'єктивного визначення показників втрат [37; 38]. Водночас спостерігалася певна відмінність у підрахунках санітарних втрат, власне, у самих дослідників, що пояснюється застосуванням різних методик обчислення.

Докорінними змінами в підходах і поглядах позначені й інші тематичні блоки. Прикладом може слугувати військово-епідеміологічна проблематика. Так,

Р. Тарарін ставить під сумнів позицію офіційної радянської науки, адепти якої в унісон стверджували, що епідемії в Червоній армії та на Військово-морському флоті в роки війни ніколи не зривали виконання бойових завдань [61]. В. Селіванов у своїх статтях довів, що поява нових форм і методів боротьби з інфекційними хворобами не змогла вирішити проблеми, які виникали в ході медичного забезпечення [55; 58; 59]. Науковці почали сміливіше писати про недоліки в діяльності медично-санітарних служб на різних рівнях. У полі наукової критики опинилися організаційні аспекти медичного обслуговування армії. Такий погляд, що формується в дослідженнях із військової епідеміології, поволі набуває домінуючого рівня в питаннях медичної освіти, надання медичної допомоги жінкам. Визначаючи особливості освітніх процесів у роки війни, дослідники стверджують, що система вдосконалення та спеціалізації військово-медичних кадрів так і не була сформована, а та, що існувала, була далекою від оптимальної. Такий погляд відображений у низці статей, серед яких варто виокремити публікації Е. Жиляєва, Г. Лобанова та В. Палкіна, В. Селіванова, П. Гладких та ін. [25 – 27; 23]. У цих статтях висвітлюється нове бачення системи медичного забезпечення радянських військ, процес наукового оформлення окремих складників медичної служби, еволюція ставлення партійного керівництва та окремих організаторів до проблем військової медицини 1941 – 1945 рр. У праці Л. Циганкової та Ю. Цвельова поняття «психологічна невідповідність керівного складу» стосовно медичного забезпечення бійців-жінок наповнюється реальним змістом, що рельєфно демонструє ставлення до цього контингенту військовослужбовців радянських Збройних сил [66].

Водночас на сучасному етапі в журналі трапляються тексти, які базуються лише на наукових здобутках попередників, повторюють окремі положення й висновки провідних фахівців у цій галузі ще з радянської доби. Та не вони визначають нинішнє обличчя видання.

Абсолютно нового рівня в сучасну епоху на сторінках журналу набуло опрацювання питань медичного забезпечення іноземних військовополонених та інтернованих. Ця тематика представлена кількома публікаціями, чільне місце серед яких належить статтям А. Будка, Б. Нахапетова, В. Томілова й Г. Грибовської [15; 51]. Дослідники значно розширили спектр проблем військової медицини, заповнюючи прогалини у вивченні загального стану медичної служби, а також маловідомих епізодів, зокрема пов'язаних із діяльністю медичних служб таборів для військових бранців на території СРСР.

До традиційної тематики «ВМЖ» належало дослідження функціонування шпитальних баз. Маневрування ними розкривається головним чином на прикладах медичного забезпечення бойових операцій на завершальній стадії війни. Новим у сучасних публікаціях дослідників є прагнення з'ясувати справжні причини недоліків, здебільшого викликані неправильними підходами до планування, що мало вирішальне значення для всього стану медичної служби в тій чи в іншій бойовій операції. У статтях В. Селіванова подана об'єктивна оцінка реальної

ситуації з плануванням лікувально-евакуаційних заходів, характеризуються негативні моменти, що мали місце в операції «Багратіон» [55; 58].

Нинішній стан наукових досліджень характеризується зменшенням актуальності історії медичного забезпечення в роки Великої Вітчизняної війни серед учених. Кількість статей із цієї тематики у «ВМЖ» ледве сягає 80, а в радянські часи за такий само проміжок часу їх налічувалося понад 300. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зникає зі сторінок видання проблема медикаментозного та матеріального забезпечення радянських військ у 1941 – 1945 рр. Падає популярність сюжетів із військово-польової хірургії і терапії. Загалом початок ХХІ ст. відзначається спадом у висвітленні проблем військової медицини періоду Великої Вітчизняної війни. За останні роки журнал опублікував лише кілька статей у межах цієї теми, серед яких вартісними слід вважати матеріали С. Сушильникова, О. Шелепова та П. Гладких [60; 68; 22].

Очевидно, ці зміни пояснюються посиленою зацікавленістю читачів іншими збройними (зокрема, й локальними) конфліктами та відсутністю офіційного ідеологічного впливу на редакцію видання.

Підсумовуючи вищевказане, хотілося б зазначити, що матеріали, розміщені на сторінках журналу, висвітлювали широкий спектр проблем медичного забезпечення Червоної армії, аналіз яких у зазначений період дав змогу з'ясувати основні вектори військово-медичної доктрини, простежити їхню еволюцію, встановити її причини, мотивацію, характер, зміст і наслідки. Публікації «ВМЖ» можна поділити на дві умовні групи. Першій властиві проблеми, які були незмінними впродовж усього радянського періоду та сучасної доби. Серед них традиційно актуальною залишалася проблема маневрування засобами медичної служби Червоної армії. Другу групу характеризують проблеми, розробка або зникнення яких було притаманним лише для певного періоду. Так, під час війни найбільшої актуальності набули питання, пов'язані з пошуком оптимальних варіантів організації медичних заходів у практичній площині. Ці зусилля супроводжувалися помилковими рішеннями, однак, зрештою, увінчалися створенням ефективної системи медичного забезпечення РСЧА. Післявоєнний період, а саме 50 – 70-ті рр. ХХ ст., характеризуються здебільшого значними досягненнями в дослідженні стану шпитальних баз і забезпеченості їх ліжко-місцями. Це питання залишалось досить гострим упродовж усієї війни, у зв'язку з чим потребувало глибокої розробки. Ідеологічний диктат у радянську добу поставив фахівців історії медицини в певні рамки та змусив їх лишити поза увагою проблему санітарних втрат. Лише зміна курсу радянського керівництва у другій половині 80-х рр. ХХ ст. дала змогу науковцям неупереджено й критично підійти до розробки проблеми санітарних втрат. На сучасному етапі завдяки новітнім дослідницьким методикам ці та інші аспекти військової медицини набули якісно нового рівня наукових інтерпретацій.

Тематична палітра публікацій «ВМЖ» була різноманітною. До найбільш розроблених на всіх етапах існування журналу належала проблематика лікувально-

евакуаційного забезпечення, військова хірургія, терапія, епідеміологія, гігієна, реабілітаційні заходи. Однією з несучих конструкцій радянської концепції Великої Вітчизняної війни стала апологетика ролі Комуністичної партії, а також формування героїзовано-глорифікаційного образу радянських Збройних сил, у тому числі й медичних працівників. Характерною для всіх праць радянської доби була їхня виразна ідейна та політична заангажованість. Апогей «розквіту» цього явища припадав на другу половину 1970-х рр.

Аналіз спектра проблем та сюжетів публікацій «ВМЖ» дав змогу виявити недостатньо розроблені напрями та характерні особливості наукового пошуку. Однією з особливостей є те, що науковців як у радянський час, так і в сучасний період здебільшого цікавила завершальна фаза війни. Медичне забезпечення Червоної армії під час перших сутичок із ворогом з відомих причин фактично залишилося без належного опрацювання. Більш ґрунтовно оборонної фази війни автори торкаються, починаючи з Московської битви. Причиною таких прогалин у дослідженнях є відсутність достатньої джерельної бази в архівних установах, а в радянську добу – ще й табу на критичне трактування невдач 1941 – 1942 рр. Якщо брати до уваги фронтову приналежність, то найглибше розкрита діяльність медичних служб Ленінградського та Білоруського фронтів. Недостатньо дослідженим залишилося медичне забезпечення Українських фронтів, особливо під час визволення стратегічних центрів України 1944 р., таких як Київ, Харків та ін. Виняток становлять статті, у яких реконструюються оборонні бої під Севастополем, Одесою, а також Східно-Карпатська, Львівсько-Сандомирська та Кіровоградська стратегічні наступальні операції. Указані лакуни створюють дослідницьке поле для плідних наукових пошуків у майбутньому.

Таким чином, «ВМЖ» був і залишається одним із провідних фахових видань у галузі військової медицини. Публікації історичного змісту стали вагомим внеском у розробку проблематики Великої Вітчизняної війни й утворили вагомий пласт, у якому міститься низка наукових відкриттів, узагальнення нагромадженого досвіду лікування й реабілітації радянських воїнів, що мало неоціненне практичне значення. Оскільки аналіз публікацій в одному спеціалізованому періодичному виданні не може забезпечити висвітлення всіх аспектів теми, існує потреба в комплексній історіографічній характеристиці напрацювань вітчизняних учених на основі наукової продукції різних жанрів, що дасть змогу ширше узагальнити наукові здобутки і врахувати помилки й недоліки, що мали місце в минулому.

Джерела та література:

1. Агафонов В.И. Опыт противэпидемической защиты войск в годы Великой Отечественной войны / В.И. Агафонов, В.С. Перепелкин // Военно-медицинский журнал. – 1985. – № 5. – С. 46 – 50.
2. Агафонов В.И. Опыт противэпидемической работы в годы войны и его значение в современных условиях / В.И. Агафонов, В.С. Перепелкин // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 57 – 60.

3. Бабин В.П. Из опыта организации лечения легкораненых в медико-санитарном батальоне механизированного корпуса в годы Великой Отечественной войны / В.П. Бабин // Военно-медицинский журнал. – 1981. – № 6. – С. 73 – 74.
4. Бабин В.П. Медики 554-го медико-санитарного батальона в битве за Днепр / В.П. Бабин // Военно-медицинский журнал. – 1983. – № 10. – С. 63 – 64.
5. Бабин В.П. Некоторые особенности работы медико-санитарного батальона механизированного корпуса в период Великой Отечественной войны / В.П. Бабин // Военно-медицинский журнал. – 1982. – № 2. – С. 74 – 76.
6. Бабин В.П. О травматических повреждениях у лиц летного состава в период Великой Отечественной войны / В.П. Бабин // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 7. – С. 19 – 21; Волков В.В. Военная офтальмология в период Великой Отечественной войны / В.В. Волков, В.Г. Шиляев // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 50 – 53.
7. Барановский Г.Я. Некоторые особенности медицинской эвакуации в Сталинградской битве (К 40-летию Сталинградской битвы) / Г.Я. Барановский, Г.И. Капитонов // Военно-медицинский журнал. – 1983. – № 1. – С. 71 – 74.
8. Барановский Г.Я. Об эвакуации раненых и больных железнодорожным транспортом во время Великой Отечественной войны / Г.Я. Барановский, Г.И. Капитонов // Военно-медицинский журнал. – 1981. – № 3. – С. 9 – 10.
9. Белов С.И. Медики 5-й гвардейской танковой армии в Белорусской наступательной операции (К 45-летию операции) / С.И. Белов // Военно-медицинский журнал. – 1989. – № 8. – С. 63 – 67.
10. Белов С.И. О работе военных медиков 31-й армии в Белорусской операции / С.И. Белов // Военно-медицинский журнал. – 1985. – № 10. – С. 10 – 13.
11. Белый С.Д. О деятельности эвакуационных госпиталей прифронтового тыла в Великую Отечественную войну / С.Д. Белый // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 1. – С. 8 – 9.
12. Борисов Е.Н. Организация медицинского снабжения Красной Армии / Е.Н. Борисов, А.А. Степанов, О.В. Воронков, Л.Д. Рябых // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 61 – 64.
13. Бородин В.Г. Медики Урала на фронте и в тылу в годы Великой Отечественной войны / В.Г. Бородин // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 8. – С. 85 – 86.
14. Будко А.А. Медицинское обслуживание военнопленных в период Сталинградской наступательной операции / А.А. Будко, Г.А. Грибовская // Военно-медицинский журнал. – 2003. – № 2. – С. 67 – 71.
15. Войтенко М.Ф. Цена нечеткого планирования (Из опыта организации медицинского обеспечения 7-й гвардейской армии в Кировоградской наступательной операции) / М.Ф. Войтенко // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 1. – С. 20-23.
16. Гаценко В.М. Эвакогоспитали Северного Кавказа в первый год Великой Отечественной войны / В.М. Гаценко // Военно-медицинский журнал. – 1971. – № 11. – С. 90 – 91.
17. Георгиевский А.С. Задачи историков военной медицины в свете перестройки / А.С. Георгиевский, В.И. Селиванов, Е.Ф. Селиванов // Военно-медицинский журнал. – 1989. – № 2. – С. 71 – 74.
18. Георгиевский А.С. Медицинское обеспечение советских войск в Восточно-Прусской операции / А.С. Георгиевский, О.С. Лобастов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 5. – С. 49 – 54.
19. Георгиевский А.С. Организация медицинского обеспечения советских войск в оборонительный период Сталинградской битвы (К 45-летию битвы) / А.С. Георгиевский, О.С. Лобастов, Ф.А. Иванькович // Военно-медицинский журнал. – 1987. – № 10. – С. 10 – 15.

20. Георгиевский А.С. Организация медицинского обеспечения советских войск в Сталинградской наступательной операции (К 45-летию Сталинградской битвы) / А.С. Георгиевский, О.С. Лобастов, Ф.А. Иванькович // Военно-медицинский журнал. – 1987. – № 11. – С. 23 – 28.
21. Гладких П.Ф. Медицинская служба Красной Армии в Висло-Одерской стратегической наступательной операции / П.Ф. Гладких // Военно-медицинский журнал – 2010. – № 3. – С. 85 – 89.
22. Гладких П.Ф. О работе медицинской службы военно-воздушных сил в начальный период Великой Отечественной войны / П.Ф. Гладких // Военно-медицинский журнал. – 1994. – № 11. – С. 60 – 63.
23. Дивин Я.Н. Эвакуация раненых и больных воздушным транспортом в годы Великой Отечественной войны / Я.Н. Дивин, Г.М. Шерешков // Военно-медицинский журнал. – 1976. – № 1. – С. 84 – 85.
24. Жилиев Е.Г. Подготовка младших специалистов действующей армии в период Великой Отечественной войны (Сообщение третье) / Е.Г. Жилиев, Г.П. Лобанов, В.В. Палкин // Военно-медицинский журнал. – 2001. – № 5. – С. 59 – 63.
25. Жилиев Е.Г. Подготовка специалистов медицинской службы Красной армии накануне и в период Великой Отечественной войны (Сообщение первое) / Е.Г. Жилиев, Г.П. Лобанов, В.В. Палкин // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 11. – С. 57 – 62.
26. Жилиев Е.Г. Подготовка специалистов медицинской службы Красной армии накануне и в период Великой Отечественной войны (Сообщение второе) / Е.Г. Жилиев, Г.П. Лобанов, В.В. Палкин // Военно-медицинский журнал. – 1996. – № 3. – С. 60 – 67.
27. Зильберберг Л.Б. Потери медицинского состава войск в Великую Отечественную войну / Л.Б. Зильберберг, О.С. Лобастов, В.В. Цветков, В.П. Чмутов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 2. – С. 20 – 21.
28. Иванов Н.Г. Вклад Военно-медицинской академии имени С.М. Кирова в медицинское обеспечение вооруженных сил во время Великой Отечественной войны / Н.Г. Иванов, В.Н. Румянцев // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 5. – С. 25 – 31.
29. Иванов Н.Г. Деятельность Академии медицинских наук СССР в период Великой Отечественной войны и в первые послевоенные годы / Н.Г. Иванов, А.С. Георгиевский // Военно-медицинский журнал. – 1985. – № 5. – С. 58 – 62.
30. Иванькович Ф.А. Опыт эвакуации раненых и больных военно-санитарными летучками во время Сталинградской битвы (К 40-летию Сталинградской битвы) / Ф.А. Иванькович // Военно-медицинский журнал. – 1983. – № 2. – С. 68 – 70.
31. Исаев П.И. Забота партийных организаций и трудящихся Куйбышевской области о раненых и больных в годы Великой Отечественной войны / П.И. Исаев // Военно-медицинский журнал. – 1974. – № 11. – С. 7 – 8.
32. Капилевич Я.Б. Организация лечения легкораненых / Я.Б. Капилевич // Военно-медицинский журнал. – 1970. – № 5. – С. 64 – 67.
33. Комаров Ф.И. Основные итоги и уроки медицинского обеспечения советской армии в годы Великой Отечественной войны / Ф.И. Комаров, О.С. Лобастов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 5. – С. 3 – 20.
34. Комаров Ф.И. Советская военная медицина в Великой Отечественной войне / Ф.И. Комаров // Военно-медицинский журнал. – 1985. – № 5. – С. 10 – 15.
35. Костров Н.И. Опыт советской военной отоларингологии в Великой Отечественной войне / Н.И. Костров // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 8. – С. 17 – 19.
36. Крутов В.С. Особенности организации медицинского обеспечения городского боя (По опыту оборонительных боевых действий в Сталинграде 13.9 – 18.11.1942 г.) / В.С. Крутов, Ф.А. Иванькович // Военно-медицинский журнал. – 1996. – № 5. – С. 61 – 63.

37. Крутов В.С. Роль медицинской службы в восполнении боевых потерь в личном составе в годы войны / В.С. Крутов, С.Л. Зюзгин, В.Н. Пономаренко, В.В. Цветков // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 4. – С. 4 – 7.
38. Кувшинский Д.Д. Героический подвиг военных медиков в годы Великой Отечественной войны / Д.Д. Кувшинский // Военно-медицинский журнал. – 1965. – № 4. – С. 3 – 9.
39. Кузнецов Д.Н. Партийно-политическая работа в госпиталях в годы Великой Отечественной войны / Д.Н. Кузнецов, А.П. Бережняк // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 2. – С. 7 – 11.
40. Кузьмин М.К. Мужество и героизм медицинских работников / М.К. Кузьмин // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 65 – 68.
41. Курпита П.Н. Особенности санитарно-гигиенического обеспечения на фронте и в тылу / П.Н. Курпита // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 5. – С. 54 – 57.
42. Лапин В.П. Медицинское снабжение во время Сталинградской битвы / В.П. Лапин // Военно-медицинский журнал. – 1987. – № 10. – С. 15 – 18.
43. Лапин В.П. Медицинское снабжение войск во время битвы на Курской дуге / В.П. Лапин // Военно-медицинский журнал. – 1988. – № 7. – С. 16 – 18.
44. Лапин В.П. Организация медицинского снабжения войск в Белорусской операции / В.П. Лапин // Военно-медицинский журнал. – 1989. – № 7. – С. 10 – 13.
45. Лобастов О.С. Медицинское обеспечение Балатонской оборонительной операции / О.С. Лобастов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 3. – С. 20 – 24.
46. Лобастов О.С. Медицинское обеспечение войск в Львовско-Сандомирской наступательной операции / О.С. Лобастов, Л.Б. Зильберберг // Военно-медицинский журнал. – 1989. – № 8. – С. 59 – 63.
47. Лобастов О.С. Медицинское обеспечение советских войск в Курской наступательной операции / О.С. Лобастов, В.А. Голосов // Военно-медицинский журнал. – 1988. – № 7. – С. 11 – 15.
48. Лобастов О.С. Медицинское обеспечение советских войск в Курской оборонительной операции / О.С. Лобастов, В.А. Голосов // Военно-медицинский журнал. – 1988. – № 6. – С. 12 – 17.
49. Лобастов О.С. Некоторые вопросы комплектования личного состава медицинской службы в ходе Великой Отечественной войны / О.С. Лобастов, В.В. Цветков, Л.Б. Зильберберг, В.П. Чмутов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 6. – С. 7 – 9.
50. Нахапетов Б.А. Некоторые вопросы истории организации медицинской помощи в советских лагерях для военнопленных / Б.А. Нахапетов // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 3. – С. 71 – 74.
51. Позывай Т.Т. Организация противэпидемической защиты войск на Западном (3-м Белорусском) фронте / Т.Т. Позывай // Военно-медицинский журнал. – 1980. – № 8. – С. 20 – 21.
52. Сатрапинский Ф.В. Медики – полные кавалеры ордена Славы / Ф.В. Сатрапинский // Военно-медицинский журнал. – 1973. – № 2. – С. 13 – 19.
53. Сатрапинский Ф.В. Увековечивание подвигов военных медиков, погибших в годы Великой Отечественной войны / Ф.В. Сатрапинский // Военно-медицинский журнал. – 1970. – № 6. – С. 19 – 24.
54. Селиванов В.Е. Некоторые вопросы медицинского обеспечения войск в завершающий период Великой Отечественной войны / В.Е. Селиванов, Е.Ф. Селиванов // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 2. – С. 4 – 8.
55. Селиванов В.И. Деятельность эвакуационных госпиталей тыла страны в Великую Отечественную войну / В.И. Селиванов, Е.Ф. Селиванов // Военно-медицинский журнал. – 1974. – № 7. – С. 15 – 19.

56. Селиванов В.И. Организация восстановительного лечения раненых и больных в ГБТС во время Великой Отечественной войны / В.И. Селиванов // Военно-медицинский журнал. – 1979. – № 11. – С. 74 – 75.
57. Селиванов В.И. Организация медицинского обеспечения войск в Белорусской наступательной операции (К 50-летию операции) / В.И. Селиванов // Военно-медицинский журнал. – 1994. – № 8. – С. 60 – 64.
58. Селиванов В.И. Организация медицинского обеспечения войск в контрнаступлении под Москвой / В.И. Селиванов, В.А. Вишневский // Военно-медицинский журнал. – 1992. – № 1. – С. 47 – 49.
59. Сушильников С.И. К вопросу об организации медицинского обеспечения войск Красной Армии при обороне морского побережья в годы Великой Отечественной войны / С.И. Сушильников // Военно-медицинский журнал. – 2012 – № 9. – С. 75 – 76.
60. Тарарин Р.А. К вопросу обобщения опыта военных эпидемиологов в годы Великой Отечественной войны / Р.А. Тарарин // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 9. – С. 58 – 60.
61. Тиманьков К.Д. Медицинское снабжение в годы войны / К.Д. Тиманьков // Военно-медицинский журнал. – 1970. – № 5. – С. 29 – 33.
62. Тюрин В.Г. Медицинское снабжении армии и флота в годы войны / В.Г. Тюрин, А.И. Дмитренко, В.П. Бирюков // Военно-медицинский журнал. – 1985. – № 5. – С. 54 – 57.
63. Федоров К.В. Партийная забота о высокой эффективности медицинского обеспечения войск в годы Великой Отечественной войны / К.В. Федоров // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 5. – С. 17 – 20.
64. Ходорков Л.А. Лечебно-эвакуационное обеспечение Красной Армии в Великую Отечественную войну / В.А. Ходорков // Военно-медицинский журнал. – 1970. – № 5. – С. 15 – 19.
65. Цвелев Ю.В. Организация медицинской помощи женщинам в действующей армии в 1941 – 1945 гг. / Ю.В. Цвелев, Л.А. Цыганкова // Военно-медицинский журнал. – 1995. – № 9. – С. 60 – 66.
66. Шевцов О.С. Организация медицинского обеспечения советских войск в Висло-Одерской операции / О.С. Шевцов // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 3. – С. 16 – 20.
67. Шелепов А.М. Уроки организации медицинского обеспечения в ходе Московской битвы / А.М. Шелепов, О.А. Крючков // Военно-медицинский журнал. – 2011. – № 12. – С. 57 – 59.
68. Шерешевский Г.М. Куйбышевский госпиталь в годы Великой Отечественной войны / Г.М. Шерешевский // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 3. – С. 82 – 83.
69. Юров И.А. Героизм и самоотверженный труд военных медиков в годы Великой Отечественной войны / И.А. Юров // Военно-медицинский журнал. – 1975. – № 5. – С. 20 – 25.
70. Яковлев А.В. Медицинское обеспечение советских войск в Будапештской операции / А.В. Яковлев // Военно-медицинский журнал. – 1990. – № 2. – С. 11 – 16.
71. Яковлев Н.А. Орденоносные полевые подвижные госпитали / Н.А. Яковлев, М.И. Иванова // Военно-медицинский журнал. – 1965. – № 5. – С. 3 – 7.

© Владимир СИРОПОЛ

ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМ ВОЕННОЙ МЕДИЦИНЫ СОВЕТСКИХ ВОЙСК В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941 – 1945 гг.)

Систематизированы основные публикации, выходившие на страницах «Военно-медицинского журнала», посвященные проблематике медицинского обеспечения за время функционирования журнала с 1941 до 2012 гг. Проанализированы научные дискуссии ученых на страницах журнала; прослежена эволюция взглядов в пределах проблем советской военной медицины 1941 – 1945 гг.; определены наиболее приоритетные направления в исследованиях на страницах издания; прослежены тенденции развития советской и современной историографии на страницах «Военно-медицинского журнала» на разных этапах его существования.

Ключевые слова: Красная армия, Великая Отечественная война, историография, военная медицина, медицинское обеспечение, «Военно-медицинский журнал», эпидемиология, полевая хирургия, полевая терапия, санитария.

© Volodymyr SIROPOL

HISTORIOGRAPHY OF MILITARY MEDICINE PROBLEMS OF SOVIET FORCES DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR (1941 – 1945)

The problems highlighted in the journal were of great importance for the development of military medicine historiography during the Great Patriotic War. It is they laid the foundations of the theory of medical provision, which were hereinafter the basic for fundamental researches in the form of theses and monographs. Materials of the authors of publications published in «Military Medical Journal» were characterized by wideness of highlighted problems and are presented with a variety of genre forms. Those were mainly scientific articles, to a lesser extent – fragments of monographs, memoirist works, abstracts notes, letters from the front, conference abstracts etc. Materials published on the pages of the profile periodical edition introduce the history of military medicine in terms of medical support of the army during World War II, show the process of improvement of medical service forces and means of the Red Army during the war, give an idea of urgent problems, mostly intensively developed by scientists, generalize the multifaceted experience of medical institutions participation in the war.

Scientists' discussions have shown that formatting of Red Army soldiers and officers' medical provision into the complex system of the wounded evacuation had long and complex way that was not always supported by scientists in the terms of theoretical and practical medicine.

The journal had an impact on the improvement of the medical service organizational structure. During the war a significant part of the scientists lots of time paid attention of both professionals and the public to the tactical problems during medical support of during warfare. Analysis of the first work made it possible for us to understand that the greatest number of works had practical character, but scientific works which in general have tried to summarize the first experiment took place, the majority of them still account for the final stage of the Great Patriotic War.

Experience generalization in the organization and tactics of this service was an indispensable condition for the formation of a new branch in Soviet military medicine.

It was found that the postwar period is characterized by reduction in publication activity. After the war the problem of beds providing in military hospitals became the most attractive problem from a scientific point of view. This question was particularly actively discussed in the 1960-70s. Changing the main leaders of the Soviet state in the mid-1980s also led to the beginning of changes in the history of military medicine – among scientists the problem of sanitary losses begins to take center stage. Although Party line is still of great importance to the formation of the problematic sphere in terms of military medicine. For example, it is about the influence of the Communist Party on the activities of hospitals. In fact, a new stage in Soviet historiography begins, that qualitatively in a new way began with the collapse of the USSR, in which scientists are trying in a new way to look at the problem of medical care with the involvement of new methodological tools. The problem of highly specialized care, the problems of medical education – is the next thing that scientists of the late 1980s pay attention to. These aspects were more objectively highlighted in the 1990s. Materials with the involvement of disclosed documents enable researchers to come to a better definition of the sanitary losses number. Some soviet scientists' statements of 1960s – 1970s are undetermined.

Keywords: Red Army, soviet Armed forces, Great Patriotic war, historiography, military medicine, medical care, "Military medical journal", epidemiology, surgery, therapy field, sanitation.